

TURUK

2019, Yıl/Year: 7, Sayı/Issue:19, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received:* 18.10.2019

Kabul Tarihi / *Date of Accepted:* 28.11.2019

Sayfa / *Page:* 399-408

Research Article / Araştırma Makalesi

Doi: <http://dx.doi.org/10.12992/TURUK825>

Yazar / *Writer:*

Araş. Gör. Dr. İrfan Polat

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı

Öğretmenliği Bölümü

irfanpolat@yyu.edu.tr

ANLATILARDAN SEYAHATNAMELERE OLAĞANÜSTÜ BİR VARLIK: KEFTAR YA DA KAFTARKÜSKİ*

Öz

Efsaneler ve masallar, bilindiği gibi iptidai dönemlerde anlatılan mitlerin birer kalıntısı olarak yorumlanırlar ve bu nedenle anlatıldıkları milletin dünyayı algılama biçimleriyle ilgili oldukça önemli bilgileri ihtiva ederler. Bu minvalde efsanelerin, mitolojiye ait çeşitli dünya görüşlerini barındırdığı zikrolunabilir. Türkiye sahası masal ve efsaneleri, demonlar, bir başka ifadeyle olağanüstü varlıklar bakımından oldukça zengindir. Bu alana giren olağanüstü varlıklardan biri de hem masalarda hem de efsanelerde rastlanan ve kaftarküskidir. Üstelik bu varlık yalnızca Türkiye sahası masal ve efsanelerinde zikredilmekle de kalmaz, aynı zamanda İbn-i Battuta seyahatnamesinde de zikredilir.

Bilindiği gibi İbn-i Battûta seyahâtnamesi XIV. yüzyılın dünyasını ekonomik, politik, sosyolojik, kültürel, tarihi ve stratejik olarak ele alan kaynak bir eserdir. Halkbilimi açısından pek kıymetli bilgileri barındıran eserde, halk inanışlarından hekimliğine; halk hukukundan botaniğine; halk mimarisinden halk dinine kadar pek çok konu ele alınır. Türk kültürüyle benzer bir biçimde, bu seyahatnâmede kaftarküski adlı varlığın Hindistan dolaylarında Cukiler adıyla bilinen bir topluluğun üyesi olduğu kaydedilmektedir. Bu çalışmanın

* Bu yazı, Van'da 26-28 Eylül 2019 tarihleri arasında düzenlenen Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu'nda özet olarak yayınlanmıştır.

amacı, söz konusu olağanüstü varlığı seyahatnameler ve Türkiye sahası masal ve efsaneleri ışığında ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Demon, Olağanüstü Varlıklar, Seyahatname, Keftar.

AN EXTRAORDINARY ENTITY FROM TALES TO TRAVELOGUES: KEFTAR OR KAFTARKUSKI

Abstract

Legends and folk tales, as it's all known are considered as remainings of myths which were told in ancient times and thus, they reflect very important knowledge about nations' way of understanding the world in which they are/were told. In this manner, it can be said that legends and folk tales contain conception of world. Legends and folktales of Turkey contains various demons, in other words extraordinary entities. One of these extraordinary entities is kaftarküski, which is also mentioned in folk tales and legends told in Turkey. This entity is also mentioned in Ibn-i Battuta's travelogue.

As it's all known travelogue of Battûta handles economic, political, sociological, cultural, historical and strategic aspects of XIVth world. The travelogue contains very important folklore knowledge from folk beliefs to medicine; from folk law to botanic; from folk architecture to religion. Similar to Turkish culture the travelogue mentions about kaftarkuski which believed in India as a member of a folk called Cuki. This study aims to examine the mentioned entity with the aspects of travelogues and tales.

Key Words: Demon, Extraordinary entities, Travelogue, Keftar.

Giriş

Özellikle Avrupa, Amerika ve Asya'nın muhtelif bölgelerinde "demonoloji" ve "diaboloji" adıyla anılan çalışmalar, belirli toplumlardaki olağanüstü varlıkları konu alan, ansiklopedik yahut müstakil inceleme eserleridir. Her ne kadar söz konusu bölgelerde bu sahayı konu alan çeşitli enstitüler ve Kriptozooloji bölümleri kurulmuş olsa da, Türkiye ve Türk Dünyası için söz konusu saha oldukça yeni ve araştırılmaya muhtaçtır.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde tespit edildiğine göre, yaygın kullanım biçimleriyle "kaftar", "kafter", "kafdar" Bayburt, Iğdır, Van, Kars ve Erzurum ve civarında *ihthiyar*, *cadı* ve *bunak* anlamlarında kullanılmaktadır. Etimolojisi itibariyle Farsça olan kelime, Amasya ve Merzifon'da, *yaşlı manda* ve *yaşlı öküz* manasına gelmekteyken, Artvin ve civarında "kaftarküski"nin sırtlan anlamına geldiği de kaydedilmiştir. (Aksoy ve diğerleri 2009: 2593-2594) Bununla beraber sözlü kaynaklardan elde edilen malumata göre Doğu Anadolu'da "yaşlı" ve "çirkin" manalarında *kefter* sözcüğünün kullanıldığını da belirtmek gerekir.

Bilindiği gibi "eski Türk takvimi" olarak da adlandırılan 12 Hayvanlı Türk Takvimi'nin yıllarından biri de *sıçgan* (fare) yahut eski Türkçedeki kullanımıyla *küskü* (küsgü, küski) yılıdır.

Türk Dünyası'nda günümüzde de fare anlamında kullanılan *küskü* sözcüğü,¹ başta *Şine Usu* yazıtları olmak üzere, Turfan Uygurlarından kalan yazmalarda da zikredilmektedir.² Osman Turan'ın belirttiğine göre, fare yılında karışıklık, kargaşa ve kan dökme hayli fazladır. Bu yılda hırsızlar ve yol kesiciler çoğalırken; halk, böceklerden zarar görür, bazı yerlerde rahatlık ve huzur olsa da, şehir yöneticileri ve divan ehlinde eksiklik ve ziyan olur. Ayrıca fare yılının üçte bir ilkinde doğan çocuğun tabiatı eziyet verici; ikincisinde doğanın tabiatı bilgin, ağır başlı, temkinli ve edepli; üçüncüsünde doğanın ise yalancı ve bilgisiz olduğu kaydedilmiştir. (Turan 1941: 91)³

Yaşar Kalafat'ın belirttiğine göre Kars'ta Kaftarküskü olarak bilinen varlık, yeni ölümlere musallat olan, mezarlık çevresinde yaşayan, gece görülebilen, rastladığı insanlara zarar veren, şekil değiştirebilen olağanüstü bir varlıktır. (Kalafat 1998: 51) Fuzuli Bayat'ın "Kaftar" biçiminde kaydettiği varlık, Azerbaycan Türklerinin mitolojik inançlarında büyücü, insan eti yiyen bir kadındır. Kimi yörelerde çok yaşlı ve kötü işlerle ün kazanan hanımlara da "kaftar" denilir. İnanışa göre cinsiyet değiştiren boynuzlu bir varlık olan Kaftar, geceleri mezarlığa giderek yeni ölümleri taşlara yaslar ve boynuzuna takarak taşır. Daha sonra onları sakin bir yerde yer. Kuşkaftar adlı olağanüstü bir varlığa da değinen Bayat, onların Kaftarküski aksine, ölümleri değil, kaçırdıkları çocukları yediğini aktarır. (Bayat 2012: 291) İbrahim Şirin'in Kars'ta kaydettiği bilgilere göre yörede Kaftarküski, muhayyel bir varlıktır ve yukarıda da belirtildiği gibi aslında sırtlandır. Bu varlığın çocukları korkutmak için üretildiğini belirten Şirin, varlığın "Yallı Yusuf" adıyla da bilindiğini kaydeder. (Şirin 2018: 19) Benzer bir biçimde Nevşehir efsanelerinde de "Yallı Gelin" adında olağanüstü bir varlık tespit edilmiştir (bk. Polat 2019) Gülhan Atnur'a göre, Kaftarküski, yamyamlık yapan bir insandır. (bk. Atnur 2011) Ancak Türkiye sahasında incelenen metinler ve elde edilen bilgiler göz önüne alındığında, onun olağanüstü bir varlık olduğu belirtilmelidir.

İran'daki Türklerin bahar bayramından önce "Kaftar-Kos" adıyla oynadıkları ritüelistik bir oyunun mevcudiyeti de dikkat çekmektedir. Mehseti İsmayil'in belirttiğine göre kartal, avın ölüsünü bir meydana getirip ve merasim oyunu düzenlenir. Kaftar rolündeki ise av için pusu kurar. (İsmayil 1080-1081)⁴ Richard F. Burton'un *1001 Gece Masalları*'nda kaydettiği bir bilgiye göre ise Persler dört halifeden biri olan Hz. Ebu Bekir'den nefret ederler ve onu "Pir-i Kaftar" olarak anarlar. (Burton y.t.y. 215) İran ve Kafkaslarda, *kaftar-janavar*, *kaftar-kari*, *kus-kaftar* ve *kas-kaftar* adıyla muhtelif olağanüstü varlıklar tespit etmiştir. Buna göre Kuzey Kafkasya'da yaşayan Tabarasan halkı, *kaftar-janavar* adlı olağanüstü bir varlığa inanırlar ve onu kurt adam olarak tasavvur ederler. Yine Dağıstan'ın dağlık arazisinde yaşayan Laklar ise *Kaftar-kari*'ye; Tabasaranlar, Lezgiler ve Rutullar *kus-kaftar* ve *kas-kaftar*'ın varlığına inanırlar. Söz konusu

¹ Hakaslarda *küske*, Tatarlarda *küise*, Yakutlarda *kutuyax* ve *kırusa*. Ayrıca Altaylarda sekizinci aya "küskü" adı verilir ve sonbahar, güz anlamlarına gelir; Altay Türkçesinde küskü sözcüğünün bir diğer anlamı ise "görünüş"tür. Sonbahar ve güz anlamı, Şor Türkçesinde de mevcuttur ancak kelimenin kökü küskü değil, küs (güz) olmalıdır. (Naskali ve Duranlı 1999: 130; Arıkoğlu 2005: 280; Öner 2015: 244; Tannagaşeva ve Akalın 1995: 59; Vasiliev 1995: 86)

² Şine Usu yazıtında sözcük, 12 Hayvanlı Türk Takvimi'ni de ihtiva eden bir içerikle, şu şekilde geçmektedir: yabgu atadı ahta kisrä kağım kagan uçdı kara bodun kılınç küsgü yıl(ka) (aş)dım
"Yabgu atadı. Ondan sonra babam kağan öldü. Halkın (avam) yaptıkları... fare yılında ... aştım?"
(bk. Aydın 2007: 36; 58)

³ Ayrıca bk. Erzurumlu İbrahim Hakkı, 2016; Kafesoğlu 1998; Öner 2016.

⁴ Burada bilhassa İran ve Azerbaycan'da köse, keçel ve kel tipleriyle oynanan "Kosa-Kosa" oyunları ile Kaftar-Kos arasında benzerlik kurulabilir.

toplulukların inanışlarına göre *Kaftar*, antropophagus, yani insan etiyle beslenen şeytani bir varlıktır (Chirikba 2015: 173) Kafkasya'daki kaftarküski ile ilgili inanışlar bununla da sınırlı değildir. Tabasaranların inanışlarına göre *kaftar-janavar*, horoz, tilki, kedi ve kurt adam formlarında ortaya çıkan, alnında tek gözü bulunan bir varlıktır. Kimi zaman sırtlan olarak da anılan *kaftar-janavar*, gece yarıları mezarlıkta ortaya çıkar ve gözleri parlayan, dişleri gıcırdayan bir varlık olarak da tasavvur edilir. Bu yönüyle *kuskaftar*'la karıştırılır. Nitekim *kuskaftar* da Dağıstan yöresindeki halk inanışlarına göre gri saçlı, mezarlıklarda yaşayan bir kocakarıdır ve oradaki olağanüstü varlıklara karşı koruyucu görevini üstlenir. (Seferbekov 2001: 143; 145) Her ne kadar Budagov, *kaftar* sözcüğünün yer adlandırılmalarında kullanan bir sözcük olduğunu belirtse de, söz konusu eserde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır (Budagov 1997: 108-109).

Seçkin Sarpkaya, Muhsine Helimoğlu Yavuz'un "heft vurma" veya "heftik vurma" olarak değerlendirdiği ve bir efsaneye dayanan inanışı Haftar ile ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla söz konusu efsanede yer aldığı biçimiyle Haftar'ı doğum ruhlarıyla aynı kategoride değerlendirilmiştir. Ancak yine Helimoğlu Yavuz'un belirttiği gibi heft yahut heftik vurma, lohusa kadının yedi gün ve yedi gece beklenmemesi neticesinde gerçekleşir. Öte yandan yine Helimoğlu Yavuz, bu eylemi Haftar'ın değil, *bizden iyiler* tarafından gerçekleştirildiğini de kaydetmiştir. (Helimoğlu Yavuz 1993: 346-347; Sarpkaya 2017: 250-251) Bu sebeple pratikteki yedi gün ve gece bekleme inanışına, (Farsça heft-yedi) dayanan bu korunma yönteminin Kaftar, Haftar yahut Kaftarküski olarak bilinen olağanüstü varlıkla herhangi bir ilgisinin bulunmadığını belirtmek gerekir.

Ayrıca Âşık Şenlik ile Âşık Kılıççı Mustafa arasında geçen bir atışmada da Kaftarküski'nin bir tip olarak zikredildiği dikkati çeker:

Kaftarküskü sinirlisin bacakların şil eylerim

Ormanda meşe sansarı çingilda çakal eylerim

Ters pelek yapılı gaban ağzı bağlı mal eylerim

Gah diğer torbakeş deve gah kaltaban eylerim (Karataş 2018: 56)

Türkiye Sahası Anlatmalarında Kaftarküski

Bilindiği gibi Türk kültüründe çocuklara ve lohusa kadınlara, uyuyanlara, bir başka ifadeyle fiziksel açıdan karşı koyacak durumda olmayan kişilere zarar vermek isteyen pek çok olağanüstü varlık bulunmaktadır. Bu varlıklara daha çok insanların özel hayatlarında, bir başka ifadeyle mikro kozmoslarında rastlanır. Yine fiziksel olarak karşı koyamayacak güçte bulunan bir diğer insan grubu ise ölümlerdir. Dolayısıyla bir beslenme çeşidi olarak insan etine düşkün olağanüstü varlıkların, bu minvalde iç ve dış dünya varlıkları olarak iki alt başlıkta sınıflandırmak; Türk kültüründe yamyam ve vampir özellikleri gösteren tüm varlıkları söz konusu sınıflandırmada ele alabilmek mümkündür.

Bilindiği gibi Türkiye sahası anlatmalarında ölü etiyle beslenen pek çok olağanüstü varlığın mevcudiyetinden söz edilebilir. Ahmet Öcal'ın Yozgat'tan derlediği masallarda, insan suretine bürünebilen bir ifritin geceleri ölümlerin ciğerlerini yediği (Öcal 1999: 228); benzer bir biçimde Abdullah Doğan'ın Adıyaman yöresinden derlediği masallarda da ölümlerin ciğerini yiyen bir insanın varlığı dikkati çeker (Doğan 2006: 187). Konya, Adıyaman, Tokat, Hatay, Malatya, Ağrı ve

Erzurum efsanelerinde de al karısının lohusa hanımın ciğerlerini yemeye çalıştığı yahut yediği dikkati çeker (Emiroğlu 1993: 272; Tozlu 2013: 156; Ulu 1990: 178; Değer 2014: 242; Yağbasan 2013: 175; Alpaslan 2010: 381; Seyidoğlu 1985: 94) Diyarbakır ve çevresinde aynı beslenme şeklini lohusa cinlerinin, Batman’da ise cinlerin gerçekleştirdiği görülür. (Helimoğlu Yavuz 1993: 122-124; Kongül 2013: 52). Söz konusu varlıklara ek olan ormanda kaybolan çocukları, anne-babası evde olmayan çocuklarla beslenen devleri ve cadıları da sayabilmek mümkündür (çocukları yiyen olağanüstü varlıklar için bk. Polat 2019; Köse 2004: 99; Arslan 2000: 377; Akyol 2010: 250; Özçelik 1995) Hedef aldıkları grubun fiziksel yeterlikleri yahut yetersizlikleri yanında, söz konusu olağanüstü varlıkları işlevsel açıdan da ele alabilmek mümkündür. Nitekim fiziksel açıdan bakıma muhtaç yahut ölümler gibi toplumsal hafızada ve muayyen zamanlardaki çeşitli uygulamaların unutulması, ölümlere musallat olan varlıkların halk muhayyilesinde canlanmasına sebep olduğu iddia edilebileceği gibi; ebeveynlik görevlerini ihmal eden ailelerin uyarılması da çocuklara musallat olan dev ve cadı gibi varlıklarla ilgili anlatıların tekrar anlatılır kılınmasına sebep olduğu iddia edilebilir.

Artvin yöresi efsanelerinde “Kaftarküski Efsanesi” adıyla kaydedilen anlatı, olağanüstü bir varlık olan Kaftarküski ve onun zararları üzerinde durur. Buna göre Kaftarküski, insanlara zarar veren, uzun boylu, iri yarı, testere dişli, pençeleri olan, beyaz renkli ve yeni gömülmüş ölümlerle beslenen olağanüstü bir varlıktır (Tokdemir 1993: 373). Ancak Tokdemir, Kaftarküski Efsanesi başlığı altında yalnızca bu varlığa ilişkin bilgileri aktarmış ve herhangi bir anlatı kaydetmemiştir. Kaftarküski de yukarıda belirtildiği gibi fiziksel açıdan tepki gösterme yeterliliği bulunmayan bir gruba, yani ölümleri hedef almaktadır.

Bilge Seyidoğlu’nun Erzurum’dan derlediği “Ölü Yiyen Derviş 1 (Çeftençürçe)” adlı masal, Kaftarküski’nin konu olduğu halk anlatılarından bir diğeridir. Masala göre bir padişah, avucunda sakladığı şeyleri bilene kızını vermeyi vaat eder. Bunun üzerine bir derviş gelir ve padişahın elinde bir bitle bir pire saklı olduğunu söyleyerek büyük kızını alır. Padişahın büyük kızını, evlendiği adamın ölü yediğini görür ve Kaftarküski, şekil değiştirerek kızıdan bildiklerini öğrenir ve daha sonra da onu yer. Ortanca kızla da aynı şeyler yaşanınca, yamyam, son olarak padişahın en küçük kızını alır. Akıllı olan küçük kız, adamın ölü yediğini anlayınca, şekil değiştirerek yanına gelen dervişe her şeyin iyi ve yolunda olduğunu söyler. Bir müddet sonra, yıkanmak bahanesiyle hamama gider ve yardım alarak hamamdan kaçır. Kaftarküski, her ne kadar arasa da kızını bulamaz. Anlatıya göre, bu olağanüstü varlık, kızları yemeden önce gözlerini ağartır ve her hayvanın şekline girebilir. (Seyidoğlu 1985: 181-182).

Ali Berat Alptekin’in “Haftar” adıyla kaydettiği efsaneye göre, Baskil’in köylerinde geceleri hayvan suretinde olağanüstü varlıklar dolaşmaktadır. Baskil’e yaklaşık 35 km mesafede bulunan Pınarlı Köyü’nde ava çıkan bir köylü, hızla geçen bir ses duyar ve dönüp baktığında yanında büyükçe bir at görür. Şaşırarak adam, atın aniden kaybolduğuna şahit olunca korkuyla evine döner. Alptekin’in belirttiğine göre “Haftar” adıyla bilinen bu varlıktan korunmak için ateş, imkân yoksa da sigara yakılır. (Alptekin 1993: 134)

İbn Battûta Seyahatnamesi’nde Keftar

“İslam Dünyası’nın ilk uluslararası gazetecisi” olarak nitelendirilen İbn-i Battuta, 1304 yılında Fas’ta doğmuştur. Türklerin, Moğolların ve Maldivlerin çeşitli yöneticileriyle tanışan

seyyah, birçok ülkede kadılık görevini üstlenmiş; Farsça ve Türkçe bilmesi ve siyasi tecrübeleri dolayısıyla pek çok diplomatlık görevini de icra etmiştir (Aykut 1999: 361) İbn Battûta, bugünkü Hindistan'ın Uttar eyaletine bağlı Allapur'da, yaşayan "Cukiler" adlı bir topluluktan bahseder. Buna göre Cukiler, yalnızca hava girişi olan bir çukurda aylarca bir şey yemeden yaşarlar ve bunu, yaptıkları bir nevi hap vasıtasıyla gerçekleştirirler. Gaipten haberler veren bu topluluk, genelde sebze yerken birçoğu da et yemez. Bakışlarıyla insanları öldürebilen Cuki kadınlarına "Keftar" adı verilir ve bu nazarla ölen insanların göğsü yarıldığında içlerinde kalplerinin olmadığı rivayet edilerek "kalpleri yenildi" denilirdi.

Hindistan'da yaşanan bir kıtlığa bizzat şahit olan Battûta, kendisine bakmak üzere 500 kişi verildiğini belirtir. Barınaklar yapan seyyah, müşkül durumda olan insanları oralara yerleştirir ve onlara 5 günde bir nafaka vermekle görevlendirilir. Bir gün Battûta'nın yanına bir kadın getirilir ve onun Keftar olduğu söylenir. Battûta'ya aktarıldığına göre bu kadın, yanında kalan bir çocuğun kalbini yemiştir ve Keftar olup olmadığı anlaşılacak üzere el ve ayaklarına içi su dolu dört küp bağlanarak suya atılır. Kadının boğulmadığını kaydeden Battûta, onun Keftar olduğuna kanaat getirildiğini ve yakıldığını belirtir:

"Hindistan'da, kıtlık sebebiyle, büyük bir açlık oldu. O sırada Tiling'de bulunan Sultan, Delhi halkından her birine, günde 1,5 batman zahire verilmesini emretti. Vezir, halkı toplayıp, bunlardan fakir olanları, yedirip doyurmak üzere, Emir ve kadılar arasında taksim etti. Benim hisseme 500 kişi düştü. Barınaklar yaptırarak bunları oralara yerleştirdim. Kendilerine beş günde bir 5 günlük nafaka verirdim. Bir gün birkaç kişi bu kadını apar topar getirip "bu kadın keftardır. Yanından bulunan çocuğun kalbini yedi" dediler. Çocuğun cesedini de yanlarında getirdiler. Sihirbaz kadının sultanın naibine götürülmesini emrettim. Naib, kadının denenmesini emretti. Şöyle ki; kadının el ev ayakları içi su ile dolu 4 tane küpe bağlanarak, Cuma nehrine atıldığı halde, boğulmadı. Bundan, keftar olduğu anlaşıldı. Zira, sihirbaz olmasaydı suda yüzemeyecekti. Bunun üzerine naib bahsi geçen kadının yakılmasını emretti. Şehrin kadın ve erkekleri gelip külünü aldılar. Çünkü bunlar, o kül ile tütsülenen bir kimsenin bir sene süreyle keftarın sihriinden emin olacağına inanırlar." (İbn Battûta y.t.y.: 402)

İbn Battûta, çeşitli halk anlatılardaki olağanüstü varlıklar ve insanların onlar karşısındaki tutumları, bir başka ifadeyle insanların olağanüstü varlıklardan kaçma, korunma yahut onlarla mücadele etmelerinin aksine, sarayda Cukilerin de yaşadığını, hatta sultanın emriyle orada bulduklarını kaydeder. Buna göre, seyyah bir gün saraydayken, sultan tarafından çağrılır ve devlet adamlarıyla beraber iki Cuki'nin oturduğunu görür. Onun betimlemesine göre Cukiler, çarşafa bürünüp başlarını örterler ve kül ile başlarını yolarlardı. Sultan, Cukilere, Battûta'nın misafir olduğunu ve ona görmediği şeyleri göstermelerini söyler. Bunun üzerine Cukilerden birisi bağdaş kurarak havada yükselmeye başlar. Diğer Cuki ise heybesinden bir nalın çıkararak yere vurur ve nalın, havada bağdaş kuran adamın ensesine vurmaya başlar. Havadaki Cuki de bunun üzerine yavaşça yere iner. Bu olaya bizzat şahit olduğunu belirten İbn Battûta, hayretten bir ara bayıldığını ve ilaç içirilerek uyandırıldığını da ekler. Aktardığına göre sultan, ona, "eğer aklına bir zeval gelmeyeceğinden korkmasam, onlara şu gördüğünden daha büyüğünü yapmalarını emrederdim" demiştir. (İbn Battûta y.t.y.: 403)

Sonuç

Bilindiği gibi Ortaçağ Avrupası'nda cadı olanların tespitinde kullanılan yöntemlerden biri de su deneyidir. Buna göre cadı olduğu düşünülen kadınların el ve/veya ayakları bağlanarak suya atılırdı. Şayet kadın su yüzeyine çıkarsa cadı olduğuna kanaat getirilirdi. (Aksan 2013: 363) Murat Uraz ve Pertev Naili Boratav'ın belirttiklerine göre cadı ve hortlak arasında organik bir ilişki bulunmaktadır. Üzerine makas konmayan yahut üstünden kedi atlayan bir ölü, cadıya dönüşür yahut hortlar; erkek veya kadın canice bir yaşam süren ve kötü yaradılışlı insanlar cadıya dönüşürler (Uraz 1994: 118; Boratav 2012: 46) Benzer bir biçimde Muhsine (Helimoğlu) Yavuz'un kaydettiği bir anlatıya göre, sırrı ifşa edilen bir yamyamın; Zonguldak ve Amasya masallarında ise papazların geceleyin hortlayarak cadıya dönüştükleri dikkati çeker (Yavuz 1996: 202; Kalyoncu 1968; Göde 2011: 231) Dolayısıyla Boratav ve Uraz'ın tespitleri, anlatı bazında doğru görünmektedir. Bu minvalde İbn Battûta'nın "Keftar" adıyla kaydettiği olağanüstü varlığa ilişkin tespitler, Türk kültürüyle birkaç noktada örtüşmektedir. Buna göre, Bilge Seyidoğlu'ndan da aktarıldığı gibi, Erzurum'da "Ölü Yiyen Derviş" olarak bilinen "çefterçürçe", kurban olarak seçtiği kızı yemeden önce gözlerini ağartır. Keza Battûta da, Cukilere mensup kadın büyücü Keftarların, bakışlarıyla insanları öldürdüğünü ve bu suretle öldürdükleri insanların kalbinin yenmiş olduğunu (yerinde olmadığını) aktarır. Keza Türk Dünyası'nda *kaftar*'ın gözleri parlayan ve dişleri gıcırdayan bir varlık olarak tasavvur edilmesi de göz önünde bulundurulmalıdır. Üstelik yine Battûta'nın kaydettiği gibi, Hindistan'da bir kadının keftar olduğuna kanaat getirebilmek için ayaklarına ağırlık bağlanması suretiyle suya atılması ile, yukarıda zikredilen cadılığın tespitinde kullanılan yöntemler örtüşmektedir. Bu minvalde, anlatı düzleminde Kaftarküskü, her ne kadar büyücülük alametlerinin tamamını göstermiyor olsa da, Hindistan'dan Türkiye'ye ve Türk Dünyası'na yahut tam tersine Türkiye ve Türk Dünyası'ndan Hindistan'a kültürel birikim aktarılırken birtakım deformasyonların yaşanmış olması oldukça muhtemeldir.

Kaftar sözcüğü, kökeni itibariyle Farsçaya dayansa da, İran mitolojisinde *kaftar* veya varyantlarıyla ilgili herhangi herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Bununla beraber söz konusu varlığın Hindistan'da yaşamış olan bir toplulukta tarihi metinlerde yer alması ile XX. yüzyılda kaleme alınan eserlerde bulunması, kültürel değişim ve geçişin yansımaları olarak okunmalıdır. Buna göre Artvin, Azerbaycan ve Dağıstan yörelerinde söz konusu varlıkla ilgili toplumsal hafızanın daha diri olduğu iddia edilebilir. Nitekim Artvin folklorunda kaftarküski'yle ilgili efsaneler tespit edilmişken, dolayısıyla hakikat öğeleri hala diriyken; Erzurum'da bu varlığın bir masal kahramanı olarak kaydedilmiş olması, onunla ilgili kültürel varlığın bu yörede daha silik olduğunu da ortaya koymaktadır. Üzerinde dikkatle durulması gereken bir diğer husus ise, İslamiyet'e geçişin yüzyıllar önce gerçekleşmiş olmasına rağmen, Türk mitolojik kültürüne ait çeşitli pratik ve inanmaların günümüzde sürmesi göz önüne alındığında, yaklaşık 600 yıl önce Hindistan'da kaydedilen bir varlığın sözlü anlatımalarda ve seyirlik oyunlarda sürdürülmesi daha anlaşılır olacaktır. Öte yandan İran, Azerbaycan ve Dağıstan'da yaşayan Türkler arasında varlıkla ilgili betimlemelerin daha net ve belirgin olması; onun bir tip olarak seyirlik oyunlarda yer alması da dikkat çekicidir. Nitekim bu, birtakım pratiklerin güncel bir biçimde devam ettirildiğinin göstergesi olarak okunmalıdır.

Kaynaklar

- Aksan, Yücel (2013). “1450-1750 Yılları Arasında Avrupa’da Cadılık”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII/2, ss. 355-368.
- Aksoy, Ömer Asım ve Diğerleri (2009). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözcüğü IV (I-N)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akyol, Esra (2010). *Muğla Masalları Metin-İnceleme* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alpaslan, İsmet (2010). *Ağrı Efsaneleri*. İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- Arıkoğlu, Ekrem (2005). *Örnekleli Hakasça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arslan, Ahmet Ali (2000). *Kuzey Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar II. Cilt*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Sarpkaya, Seçkin (2017). *Türklerin Şeytani Masalları: Türk Masal ve Efsanelerinde Demonik Varlıklar*. Ankara: Karakum Yayınevi.
- Atnur, Gülhan (2011). “Anadolu, Tatar (Kazan) ve Başkurt Türklerinin Masallarında İnsan Yeme (Yamyamlık) Motifi. *Karadeniz*. S. 9, ss. 132-151.
- Aydın, Erhan (2007). *Şine Usu Yazıtı*. Çorum: Karam Yayınları.
- Aykut, A. Said (1999). “İbn Battûta”, *TDV İslam Ansiklopedisi 19*. Ankara: TDV, ss. 361-368.
- Başekim, Murat. (2012). *DG*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayat, Fuzuli (2012). *Türk Mitolojik Sistemi 2: Kutsal Dişi, Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler, İyeler ve Demonoloji*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Boratav, Pertev Naili (2012). *100 Soruda Türk Folkloru*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Alptekin, Ali Berat (1993). *Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler)*. Antakya: Tefsa Yayıncılık.
- Budagov (Abdulioğlu), Budag (1997). *Turkic Toponyms of Eurasia*. Bakü: Elm Publishing House.
- Burton, Richard Francis (y.t.y.). *A Plain and Literal Translation of the Arabian Nights Entertainments, Now Titled The Book of the Thousands Nights and a Night Vol. 2*. U.S.A.: The Burton Club For Private Suscribers Only.
- Chirikba, Vlacheslav A. (2015). “Between Christianity and Islam: Heathen Heritage in the Caucasus”, *Studies on Iran and the Caucasus (In Honour of Garnik Asatrian)* Uwe Bläsing, Victoria Arakelova ve Matthias Wienreich (editörler) Boston: Brill Academic Publishers. ss. 145-191.
- Değer, Mete Bülent (2014). *Hatay Efsanelerinin Bağlam Merkezli Halk Bilimi Yöntemleri Açısından İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirci, Ümit Özgür (2018). “Ardahan Ağzındaki Arkaik Bir Kelime Üzerine”, *INSLET Uluslararası Akademik ve Uygulamalı Bilimler Kongresi Romanya 2018*”, ss. 387-395.
- Doğan, Abdullah (2006). *Adıyaman Yöresi Masalları Üzerine Bir İnceleme* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ehmetyanov, Rifkat ve diğerkleri (2014). *Türkçe-Tatarca Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Emiroğlu, Seyit (1993). *Konya Efsaneleri (İnceleme-Metin)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı (2016). *Marifetnâme*. (sad. M. Fuad Başar). İstanbul: Alem Yayınları.
- Göde, Burcu (2011). *Amasya Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Helimoğlu Yavuz, Muhsine (1993). *Diyarbakır Efsaneleri, Derleme-Araştırma-İnceleme*. Ankara: Doruk Yayınları.
- İbn Battuta (y.t.y.). *Büyük Dünya Seyahatnamesi (Tufhetûn-Nüzzâr fî Garâibi'l-Emsar ve-l-Acâibi'l-Efsar)*. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları.
- İsmayil, Mehseti (2016). "Azerbaycan'da Geleneksel Mesvimi Oyunlar: İçerdiği Kutsallık ve Mitolojik Değerler Sistemi", *Eğitimde Gelecek Arayışları: Dünden Bugüne Türkiye'de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Cilt II*, (16-18 Nisan Bartın), Ankara: AKDITYK. ss. 1075-1087.
- Kalafat, Yaşar (1998). *Kuzey Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Türk Dini İzleri – Dinî Folklorik Tabakalaşma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kalyoncu, Hamit (1968). *Çaycuma Ağzından Derlemeler* (Yayınlanmamış Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- Karataş, Taner (2018). "Hikâyeli Türkülerimizden: Çıldırılı Âşık Şenlik – Âşık Kılıççı Mustafa", *Ebedî Yâd ve Sanat Akademisi*, Yıl: 2 (5), Ocak-Şubat-Mart, ss. 56-57.
- Kongül, Mahsun (2013). *Batman'da Anlatılan Masal, Efsane ve Halk Hikâyeleri* (Yayınlanmamış Lisans Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü.
- Köse, Alper. (2004). *Muş İli Malazgirt İlçesi'nde Anlatılan Masalların Çocuk Eğitimine Katkısı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Naskali, Emine Gürsoy ve Duranlı, Muvaffak. (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öcal, Ahmet. (1999). *Karakuyu Köyü (Boğazlıyan-Yozgat) Çevresi Masalları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öner, Mustafa (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, Mehmet (1993). *Afyonkarahisar Masalları Üzerine Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Peker, Selçuk (2013). "Bekdik Sözlü Anlatılarında Karşımıza Çıkan İki Demonik Varlık: 'Yallı' ve 'Hokucu', *Bilim ve Kültür- Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*. Mart (1). ss. 141-152.
- Polat, İrfan (2019). *Türkiye Sahası Masal ve Efsanelerinde Korku Kültü* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi, , Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Seferbekov, Ruslan (2001). "On the Demonology of the Tabasarians", *Iran & Caucasus*, Vol. 5, ss. 139-148.

- Seyidoğlu, Bilge. (1975). *Erzurum Halk Masalları zerinde Araştırmalar (Metinler ve Açıklamalar)*. Ankara: Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Şirin, İbrahim (2018). “Bolvadin’de Mukim Karabağ Aşiretinin İskânı, İktisadî ve Sosyal Tarihi”, *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, (17), ss. 3-32.
- Tannagaşeva, Nadejda N. Kurpeşko ve Akalın, Halûk Şükrü (1995). *Şor Sözlüğü*. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- Tokdemir, Hayrettin (1993). *Artvin Yöresi Folkloru*. Ankara: y.b.y.
- Tozlu, Necdet. (2013). *Adıyaman Efsaneleri*. Ankara: Adıyaman Belediyesi.
- Turan, Osman (1941). *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Ulu, Emin (1990). *Tokat ve Çevresinde Cin Fıkraları ve Masalları (İnceleme-Metin)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uraz, Murat (1994). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.
- Vasiliev (Cargıstay), Yuriy (1995). *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yağbasan, Kudret Yıldırım (2013). *Malatya Efsaneleri*. Malatya: Malatya Kitaplığı.
- Yavuz, Muhsine (1996). *Masalların Eğitim İşlevleri ve Dil Öğretimindeki Yeri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.